

Kg. 9a/10, 26

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

2.

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1960.

Ma-
ának
fo-
sse
loo.
sz-

sz.
el.
zt-
lig

or-
ib-
a

ra-
is
zad
van
ját
na-
en-
ri-

ü-
es
ek
vü
b-
öt
or
nd

A korai és középső bronzkor története Magyarországon
és a Kárpát-medencében.

/Tézisek/

Ez az összefoglalás az eddigi statikus időrendi vizsgálatok helyébe, az egyes művelődések önálló, dinamikus, történeti feldolgozását tűzte célul, a lehetőségig teljes emléktanyag bevonásával.

Terminológia. A régészeti kultúra a bronzkorban már a nép /ethnos/ fogalmával azonosítható. Kisebb egységei, a csoport és alcsoport a nemzeti társadalom keretei között élő törzsnek, törzseknek felelnek meg. Fejlődési szakaszai csak önmagán belül vizsgálhatók. Egy-egy kultúra vagy csoport történeti elterjedése kérdésében tehát csupán az egyes fejlődési fázisok zárt telep- és temetőleletei vehetők figyelembe, ezek határolják körül a törzs településterületét. A határok többnyire zárt földrajzi egységet kereteznek. A rajtuk kívül előkerült emléktanyag a kereskedelmi és egyéb kapcsolatok tanujele.

A hazai bronzkorban két települési formát ismerünk: a tell-t és a telepet. A tell az előázsiai eredetű fejlett váltógazdálkodásos földművelő népek állandó lakóhelye. Csak a délkeleti eredetű kulturákra jellemző. - A telep a fejletlen középeurópai irtásosgazdálkodású földművelők rövid ideig tartó lakóhelye. - Magaslati, hegyi települést néhány állattenyésztő csoportnál találunk.

A Középdunamedence három európai bronzkori régióval áll kapcsolatban. Nagyobb része egészen a középső bronzkor végéig a délkeleteurópai művelődésbe tartozik, amely az égei-anatóliai magaskulturákra támaszkodik. Nyugati pereme a lényegesen elmaradottabb középeurópai művelődés része. A középső bronzkor végére az itáliai kulturákra és az alpesi bányákra támaszkodva iparra erősen fellendül. Végül eljutnak ide steppei állattenyésztő népek is, amelyeknél kaukázusi és előázsiai művelődési elemeket találunk.

A kutatás történetének elemzéséből kiderül, hogy bronzkorunkat a régi kutatás nagyobb része a jól ismert Középeurópához igyekezett kapcsolni. Módszerét és elméleteit onnét vette át. Az

új eredmények tanúsága szerint a magyarországi bronzkori művelődések nagyobb része délkeleti eredetű és az önálló, sajátos égei-balkáni művelődési körbe tartozik. A földművelés és bronzművesség számos fontos eleme a Középdunamedencéből jut el a szomszédos nyugati és északi területekre.

Relatív időrend. Szakítanunk kell az eddig használt középeurópai /REINECKE/ és északi /MONTELIUS/ kronologiai rendszerekkel. Ezek a magyarországi korai- és középsőbronzkor időrendjére nem alkalmazhatók. Tőszeg, az eddigi hazai relatív időrend bázisa, refugiumszerű elmaradott telep, amelynek rétegeadatait a hazai és a hozzákapcsolt külföldi időrendhez alapul venni nem lehet.

Az eddigi Tőszegre épített rendszerrel szemben minden kulturának és csoportnak saját belső időrendjét kell felállítani. Ehhez a temetők topográfiai és a telepek rétegeadatainak egyeztetése szolgál alapul. Az egyes csoportok önálló időrendjének párhuzamosítása a kereskedelmi áruk segítségével végezhető el.

A korai bronzkor helyenként három /1-3/, nagyjából azonban csak két fejlődési /2-3/ szakaszra bomlik. A középső bronzkor művelődései leginkább hármas időrendi tagozódásúak. Ezeket az ország központjában elterülő vatyai kultúra felosztásával lehet párhuzamosítani /1-3/. A későbronzkor az ország nagyobb részén világosan két fejlődési fázisra oszlik /1-2/. Ehhez még egy történetileg, de részben az anyagi művelődés terén is elhatárolható végső vagy átmeneti fázis csatlakozik /3/.

A REINECKE féle középeurópai időrend A/1 periodusa a középdunamedencei Középső BK.1.-nek felel meg, míg az északi MONTELIUS I. csupán a Középső BK.3 időszakával kezdődik.

Abszolút időrend. A magyarországi bronzkor abszolút időrendjét történeti és kulturális /kereskedelmi/ kapcsolatok az EGEIKUM megbízható kronológiájához kapcsolják. Bronzkorunk kialakulása Troja V pusztulása alapján 1900 ± 50 -re, a középső bronzkor eleje 1700 körülre, vége 1350 tájékára tehető. A későbronzkor 2 vége 1200 ± 50 . Az átmeneti azaz végső fázis 1100 körül zárul.

A korai bronzkor

Bronzkorunk kialakulásával modern szempontok szerint először TOMPA Ferenc foglalkozott. Tanulmányai írása idején nálunk még nem voltak ismertek a macedoniai, bulgáriai, görögországi és anatóliai nagyszabású ásatások részletes eredményei. Így érthető, hogy elméletét a közeli és már jól átkutatott területek anyagával támogatta; elsősorban a középeurópai /aunjetitzi/ kör kialakulásának tanulságaival. Bizonyos összetevők valóban azonosak is. Ilyen elsősorban a bronzkort teremtő harangedény kultúra hazai előfordulása, bronz ékszerek egy részének egyezése, egyes nagyrévi edényformák némi hasonlósága a korai aunjetitzihez, stb. Mivel azonban a nagyrévi kultúrát mégsem lehetett egyszerűen a Hockergräber kultúra periferikus változatként elkönyvelni - mint azt a kutatók egy része tette és teszi, helyi előzményként kínálkozott a tiszavidéki rézkori bodrogkereszturi műveltség. Egyes formák és diszítőelemek véletlen rokonsága a két kultúra között némi összeköttetést teremtett és így a stilus alapon történő egyszerű tipológiai levezetésnek nem volt komoly akadály. Ezért TOMPA még úgy látta, hogy időben és területileg közvetlenül kapcsolódnak egymáshoz.

A nagyrévi kultúra, mely egyúttal a tószegi telep legalsó rétegének anyagával azonos, TOMPA szerint a helyben fejlődő óslakosság későrézkori kulturájából alakult át bronzkorivá, mégpedig a harangedény kultúra új formákat és életmódot teremtő hatására. Feltételezte, hogy a lakosság megőrzi az ősi zsugorított temetkezési szokást. A nagyrévi kultúra további fejlődéséből keletkeznek azután a többi tiszamenti műveltségek a perjámosi, majd a hatvani és füzesabonyi stb.

A tószegi körbe be nem sorolható dunántúli kulturákat a Vucedol-zóki kulturából származtatta, megjegyezve mind ő, mind a későbbi kutatók a harangedény-kultúra hatását bronzkorivá való alakulásukban.

Új elemre hívta fel a figyelmet korai bronzkorunkban a kisapostagi kultúra felfedezése. MOZSOLICS Amália Ausztriáig követte vissza eredetét. Helyi átalakulását ugyancsak a harangedény-kultúra befolyásának tulajdonította.

A harangedény-kultúra tehát a hazai kutatás "állandó

összetevője". Nincs olyan kulturánk /még a későbronzkorban sem! / melyben hatását ne igyekeztek volna kimutatni. Valójában a hazai harangedény- kultúra összefüggő emlékei egyetlen kis temetőből kerültek elő. Népet nagy szomszédai gyorsan asszimilálják.

Akadályozta a tisztánlátást az is, hogy problémáink jelentős részét egyetlen telep: Tószeg stratigrafiájából igyekeztek levezetni.

Az újabb kutatások fontos eredménye, hogy ásatási megfigyelésekkel szétválasztotta a Bodrogkereszturi kulturát a bronzkortól, megállapítva, hogy azt még a péceli kultúra időszaka követi - úgy látszik - az egész ország területén. A bodrogkereszturi alap kiesése után egyes kutatók még fokozottabban hangsúlyozzák a harangedény kultúra jelentőségét, sőt legutóbb felmerült a középeurópai szinegdiszes kerámika bizonyos hatásainak lehetősége is. / - a másik aunjéti ösztevé! - /. E kulturának azonban zárt tipikus lelete nincs hazánkban.

A középeurópai eredet, és időrendhez igazodással szemben egyedül V.G. CHILDE látta meg és hangoztatta következetesen a közép-dunamedencei bronzkor szoros égei-anatóliai gyökereit és kapcsolatait. CHILDE volt az is, aki bronzkorunk steppei ösztevéjére rámutatott.

Kutatásaink anyaga CHILDE elgondolásait igazolta, sőt messzebb jutott azoknál.

A magyarországi bronzkor előzménye a későbronzkori péceli kultúra, mely az ország nagyobb részén azonos műveltségi, de különböző gazdasági és társadalmi szinten élő törzs és nemzetség csoportokból áll. Ezek szerkezetileg lazán kapcsolódhattak egymáshoz s így az 1900 táján rájuk törő népmozgalmakkal szemben alig fejthettek ki ellenállást. Népük vagy nyomtalanul eltűnik, vagy mint egyes északi csoportjaik - beolvad az új bronzkori törzsi keretekbe. Kulturájuknak a bronzkorra átöröklött két fontos eleme: a halotthamvasztás és a négykerekes szék ismerete.

Korai bronzkorunkat - mint már pl. a péceli kulturát is - elsősorban déli elemek behatolása teremti meg. Ezek öt különböző kulturahullámban érkezhettek, melyek elkülönülve helyezkednek el az ország nagyobb részén. /Érdekes, hogy ezek a kulturák délebbre csak ritkán választották jól szét, míg végső

lecsapódásukban, a Magyar Alföldön tisztán elkülönülnek. Megismétlődik ez a népvándorláskori steppei törzseknél, kiknek kultúrája keleten elválaszthatatlanul összebogozódik, míg a magyar Alföldön szinte "réteg szerint" elkülönülnek az egyes népek/. Ezekhez járulnak még jelentős steppei elemek, végül a harangedény-kultúra kis csoportja, mint egyedüli nyugati összetevő.

Déli elemek. A péceli kultúra egyes dunántúli telepein /és különállóan/ összesen mintegy 25 lelőhelyen egy eddig meg nem figyelt önálló régészeti csoport a Somogyvár-gönyüi lép fel. Halottait zsugorítva, néha kőládákban temeti, telepein eddig nem folyt ásatás. Kerámikája anyagra, formákra és technikára idegen minden helyi előzménytől. Vezértípusai nagy ovális kétfülű viztartó amphorák, egyfülű magasnyaku kancsók, hengeres poharak és talpas függeszthető edények. Nagyobb részük diszitetlen, néha bekarcolt zég-zug vonalak vannak rajtuk. Ezt az anyagot dél felé követve analógiákat találunk Sárvason, Vinca B-ben és a plócniki legfelső rétegben is, pontosabb megfelelőit azonban Chalchidiké és az Axios völgy korai bronzkor végi telepeiről ismerjük. Ide Anatóliából jut el. Rokonságban áll Veselinovo felsőbb rétegeivel is. Egyezések egész sora mutatható ki Trója IV-V anyagával, tehát a nyugat Anatóliai korai bronzkor késői szakaszával.

Ezt a nyugat anatóliai korai bronzkori kulturát az 1900 körül lezajló népmozgalmak szüntetik meg, s a lakosság nagyrészt telepeik elhagyására kényszerül. A komoly problémák közé tartozik, hogy mi történik ezzel a néppel? Ujabbán már kezd kibontakozni szétszóródásuk útja. Egy részük dél felé húzódik /Tarsus/ nagyobb csoportja azonban - úgy látszik - Európa felé vonul. Egyik águk Bulgárián keresztül /a késői Veselinovo kultúra népével együtt/Románia és Erdély felé nyomult./ Glina III.-Schneckenberg B-C./ Ez a csoport erősen kevert, mégis számos jellegzetes edényformát /pl. askost/ és a kőládás zsugorított temetkezést is megfigyelhetjük benne. A nagyobb és tisztább ág Macedónián a Vardar-Morava völgyön át s a Duna jobb partja mentén észak felé húzódik és a Dunántúlon állapodik meg. E magas kulturával rendelkező nép - még ha leszegényedett formában is - nagy hatással van a szomszédos területekre. Ennek értékelése még a jövő feladata. Egyes elemei ugyanis úgy látszik tovább hatolnak az égei-balkáni kulturák régi utvonalán a Morva mentén az Oderáig, sőt talán nyugatabbra az Elba mentére is. Érintkezésbe kerülve hat a Bernburg-Walternienburgi kultúrára, je-

lentős szerepe van a Salzmünde és a marschwitzi csoportok kialakításában, de számos kulturelemet juttat a középeurópai zsinogdiszes csoportoknak is. Hazai szerepét illetően a sok közös forma alapján közeli rokona vagy egyik összetevője a korai nagyrévi kulturának.

A nagyrévi kultúra kialakulása a zók-vucedoli kultúra megjelenésével esik egybe a korai bronzkor 2. elején. Egyik összetevője talán a dunántúli zóki terjeszkedés elől a Duna-Tisza középső folyásvidékére szoruló Somogyvár-gönyüi népesség. Legjellegzetesebb kerámiái elemeivel, sajátos egyfülü korsójával stb. azonban találkozunk Bulgáriában és a török Thráciában is. Temetkezése pedig a legkorábbi időtől urnasiros. Így kialakulásában kisebb új déli magot kell feltételeznünk, mely a helyi péceli néppel keveredik. Erre mutat olyan új elemek megjelenése is, mint az oskos-kacsák, fajanszgyöngyök és az első orientális formákat utánzó bronzékszerek. A szubsztrátumként szereplő péceli néptől is vesz át kerámiai elemeket és mindjárt korai szakaszában éri a harangedény-kultúra hatása is.

Második késői szakaszában / Korai BK.3./ nagy telepei alakulnak ki. /pl. Nagyrév, Tószeg A., Dunapentele-Koszider/. Anyaga is észrevehető formai változásokon megy át. A nagyrévi nép a középső bronzkor elején a steppei eredetű kisapostagiak uralma alá kerül. Keveredésükből születik meg a Duna-Tisza-közé- nek nagy középsőbronzkori Vatyai kulturája. Egyes kis csoportjai függetlenségüket megőrizve Tószeg környékén még egy ideig tovább fejlődnek.

Óbéba-Pitvarosi csoport. E két fontos, kimerítően még nem közölt, marosvidéki temető, továbbá a törökkanizsai sírok ugyancsak merőben új déli kultúra emlékeit tükrözik. Zsugorított csontvázas sirjaiban gazdag edény, fém és gyöngy mellékleteket találunk. Az ékszerek közül feltűnő a sok arany hajkárka, az ovális, vörös aranyból /nem helyi/ készített lemezek, nagyméretű vékony rézdrótból hajlitott, előázsiai jellegű nyakperek, ciprusi réztük, pápaszemcsüngők, befödött szélű lemezékszerek, török, továbbá columbella csigák, pectunculus, cardium kagylók és fajanszgyöngyök. Edényei között vezetőforma az alacsony, kétfülü "kantharos" és a behuzott, vagy kihajlópere-mű tálak.

A végső soron anatóliai eredetű, de már a korai bronz-

kortól a Délbalkánon is honos "kantharos" edények kulturájának egyik csoportja korábban már a bulgáriai Krivodoltól a Dunántulon keresztül előnyomult egészen a sziléziai Jordansmühlig. Kapcsolatok alapján ez a bodrogkereszturi kultúra idején történt. Második megjelenése korai nagyrévi kapcsolatok alapján a korai bronzkor elejére esik. A két hullám edénytípusainak rokonságán kívül meglepő egyes réz és aranyékszerei közötti fel-tűnő egyezés, pl. szemüvegspirális, pödröttszélű lemezek s a korábban is idegen vörös aranyból készült poncoltdiszű aranykorongok között, mely közös kiindulópontot sejtet.

Időben és területileg csoportunkhoz köthető a csorvási "ciprusi tör", illetve lándzsalelet is.

Kiindulópontjára egyelőre nincs biztos támpontunk. Bubanj II-n keresztül kapcsolódik Macedóniához, de Bulgárián keresztül Anatóliához is.

A perjámosi kultúra. Kialakulása már a korai bronzkor 3. idejében történik. Ekkor még egész Délmagyarországra és a Vajdaságra kiterjed. Eredete nem teljesen világos. Magas, két-fülű "kantharos" kancsó vezérformája Bubanj III-on keresztül Hellasi párhuzamokkal is kapcsolatban áll. Új déli elem még benne a szórványosan jelentkező pythos temetkezés, számos új bronzékszertípus, fajanszgyöngyök és tengeri kagylók megjelenése. Másrészt edény és fémművessége jelentős elemein, továbbá zsugorított temetkezési ritusán keresztül nyilván Óbéba-Pitvaros elődjéhez is kapcsolódik. A nagyrévi kultúrával genetikai kapcsolata nincs, egyideig párhuzamosan élnek. Bizonyos edényformákat, főként az egyfülű magas kancsót nyilván nagyrévi ösztönzésre veszi át korai időszakában. Változatos további fejlődését alább követjük, de arra a fontos szerepre már itt fel kell hívni a figyelmet, hogy déli eredetű ékszerek egész sorát közvetíti a középső bronzkor elején a szomszédos területekre.

A zók-voucedoli kultúra. Eredete részben még tisztázatlan. Egyes eszköz és kerámia formái továbbá motívumkincse és jellegzetes mészbetétes diszítése révén egyaránt kapcsolódik az Égeikumhoz sőt Itáliához is, de nyilván erős helyi, nyugat-balkáni gyökerei is vannak. Fontos déli elemei még a katakomba temetkezés, a madárszobrok és askosmadarak és a laposvésők öntésének tudománya. Különálló várai szervezett uralkodó rétegre vallanak. Népe a korai bronzkor 2. idején terjed szét. Nyugati ága a

Dunántul déli és nyugati felét népesíti be. A korszak végén pedig eljut nyugat Szlovákiába is. Legszélső ága "Mondsee csoportot alakítja ki. Kelet felé a Tisza mentén hatolnak előre jelentős csoportjaik, tartósan azonban úgy látszik csak a Köröstől északra elterülő tiszántuli területen telepsznek meg. / KALICZ Nándor legújabb kutatása szerint./ Nagy félkörben körülölelik tehát a nagyrévi kulturát s termékeny érintkezésbe kerülnek vele. - Magyarországi csoportjaik korán átérnek a szórthamvasztásos temetkezésre. A középső bronzkor elejére szorra olvadnak bele más törzsekbe vagy alakulnak át gyökeresen. Legjelentősebb továbbfejlődésük a dunántuli mészetes edények kulturája. - A zóki kultúra jelentősen hat az aunjettizi kultúra déli csoportjaira is, de e szerep még kidolgozatlan.

Keleti elemek. Még a péceli kultúra virágzása idején jelentkezik a Középeurópa területét átformáló keleti vihar előszele. Az ukrán steppék felől pásztortörzsek törnek nyugat felé, felégetve a Tripolje és Cucuteni kultúra falvait. Eredeti kulturájuk csak most kezd kibontakozni; annyi azonban már lemérhető, hogy a kaukázusi hatások mellett a Dunavidékére a Tripolje kör kulturelemeiből is hoznak magukkal. Főlényük alételepült földművelőkkel szemben lovaik révén adódó gyors mozgásukban és rézfekosaikban van. /Utóbbi Kaukázusi-előázsiai fegyvert déli betelepülőink is használják/.

Öklersiros kurgánok. A Középnamedenpébe a Keleti Kárpátokon keresztül Galícia felől nyomulnak be főerők, még kisebb csoportjaik különböző irányból Erdélybe törnek. - Vezetőrétegük hatalmas, gyakran gerendavázsás kurgánokban temetkezik, jellegzetes hátonfekvő "béka" helyzetben. A főhaldott körül néha található leölt szolgák és asszonyok csontvázai, a nomád pásztorok kegyetlen uralkodó rétegét jellemzik. A halottakat vörös ökkerral festették be. A kurgánokban a melléklet igen kevés; prémekek és bőrök maradványain kívül többszörösen csávart ezüst vagy elektron /mindkettő először Európában!/ hajkarikákat viselnek. Hasonló sírok egyre nagyobb számmal, kerülnek elő Középnémetországtól /Ny-i csoport/ Szlovákián, Magyarországon, Erdélyen és Román sikságon keresztül egészen észak Bulgáriáig /K-i csoport/. A

halomsírok egy részében durva edényeket találunk zsineg vagy be-nyomott tekerceselt pálcika diszitéssel. /Ilyen a cucuteni telepek barbár C. keramikájával teljesen egyező edénytöredékek jelentkeznek egyes péceli telepeken is./

A helyi péceli lakosság és az okker sírok népének ötvöződéséből alakult ki Északmagyarországon a hatvani kultúra. Korai anyaga közöletlen. Népe soká tartó fejlődésének csak második felében kezd letelepülni, nyilván, a szomszédos égei-balkáni kulturák hatására. Ekkorra már általánossá válik a hamvasztásos temetkezés és tért hódít a földművelés is. Pásztorjellegét azonban végig megőrzi. Egyebek között erre mutat az igen nagy számu - nyilván a Cucuteni-Tripolje néptől átvett - állatszobrocska előfordulása. Ezek között azonban már a ló is gyakran szerepel. Korai korszakában a hatvani nép igen expanzív. A Körösök mentén egészen Erdélyig behatol - pl. a Gesprengberg anyaga - . A későbbi időből származó hatalmas házai társadalmuk sejtjéül a nagycsaládot tüntetik fel.

A steppei pásztor törzsek másik, egyelőre ugyancsak ismeretlen kiindulóhelyü, csoportja a Morva mentén jut be a Kárpát-medencébe. Legkorábbi sírjai közé tartoznak a grosshöfleini lovastemetkezések s velük lehet kapcsolatba hozni mongolid elemek megjelenését egyes ausztriai és nyugat magyarországi temetőben. Keramikáját egyelőre már csak helyi átalakult formájában ismerjük, de diszitórendszeré és jellegzetes tekerceselt pálcikás technikája világosan elárulja keleti eredetét. A korai időkben csontvázasan temetkezik /Ausztria - Nyugat-magyarország/. A Dunántulon kelet felé haladva átveszi a helyi lakosságtól az urnatemetkezést. Az így keletkezett kisapostagi kulturának telepeit nem ismerjük, temetkezése nagy családi rendszerü. Rátelepszik a nagyrévi kulturára s együttesen alakítják ki a vatyai kulturát. A bécsi medencében egyik alapja a gáta csoportnak. Emilitésreméltó keleti elem még Zeta, illetve a Zetából alakult Tomaszew-Nitra kultúra Lengyelországban és Nyugat-szlovákiában, mely azután a magyarádi kulturánál lett egyik népi alapja.

Nyugati elemek. A korai BK. 2 elején a Dunamentén és Cseh-Morva országból előnyomuló harangedények népe a bécsi medencében erős tömböt alakít ki. Ez a Duna mentén /összekötő leletek híján talán vízi úton / kisebb csoportot bocsát ki magából, mely Budapest területén a Duna jobb partján kis központot létesít. A meg

érkezésük idejéből származó egyetlen temetőben zsugorítva temetkeznek, jellegzetes edénytípusukkal, kis réztörökkel és "karvédő lemezekkel". Csakhamar erősen keverednek a korai nagyrévi és zóki lakossággal áttérnek a hamvasztásra, majd a korai BK.3-ban nyomtalanul felolvadnak a nagyrévi népben. Fejlett ipari technikájuk nem marad hatás nélkül és a Dunakönyöktől a Maros torkolatáig keskeny sávban jelentősen befolyásolják a nagyrévi kulturát. E befolyás mögött talán a már a legfőbb jellegzetességeit elveszített kis néptörök ENy-DK-i irányu továbbmozgását lehet gyanítani.

Ausztriai-nyugatmagyarországi tömbjük először a zóki majd a guntramsdorfi-kisapostagi néppel él párhuzamosan, /ugy hogy településterületeik szépen kikerülik egymást/. Továbbfejlődésük "szabályszerűen" ugy történik, mint Középeurópában másutt /Oggau-Loretto fázis/ végül kisapostagi töredékekkel összeolvadva alapjává lesz a középbronzkori Gáta-wieselburgi csoportnak.

Középső bronzkor.

A középső bronzkor a Középdunamedencében a viszonylagos stabilizáció korszaka. A korai bronzkor nagy népmozgalmi a korszak elején elcsendesednek, nagy állandó telepek keletkeznek gazdag földműves kulturával és bronzöntőműhelyekkel. A temetők többszáz sőt ezer sirt is elérnek. - Csupán a Tiszántulon és a Marostól délre fekvő területeken találkozunk még a korszak elején nagyobb mozgalmakkal és átalakulási folyamatokkal, melyekből a vattinai, gyulavarsándi és füzesabonyi kultúrák születnek.

A vatyai kultúra. A későnagyrévi földművelő lakosságra települt késő kisapostagi pásztornép összeolvadásából alakult ki. Ötvöződésük folyamata a korai temetők tárgyi hagyatékában és ritusában világosan követhető. A vatyai nép története során területét fokozatosan kiterjeszti a Dunántulról a Dunna-Tisza-köze nagyobb részére. Fejlődése három fokozatra /I-III/ és több kisebb fázisra bontható. Jelentősebb telepei csak a Dunántulon találhatók, ezeken többnyire a nagyrévi lakosság utódai élnek tovább. Házaik földbemélyített gödörlakások, csupán a korszak végén veszik át a Tisza-vidékről a föld fölé é-

pitett sövényfalu háztípust. A temetkezés urnasiros, az egyes fázisokban némileg különböző ritussal. Kezdetben kettős, nagycsaládi /kisapostagiak/ és nemzetségi /nagyréviak/ temetkezési rendszerrel találkozunk; a korszak végére azonban nagy egységes nemzetségi temetők alakulnak ki és ezeken belül megjelennek a kiscsaládi temetkezések. A sírokban csak a III. időszaktól figyelhetők meg kiemelkedő fegyveres harcos-sírok s ugyanakkor mellettük egyre szegényedő köznépi temetkezések. A kultúra edénművessége kevés típusból áll, elsősorban nagyméretű urnákból, tálakból és bögrékből. Ugyanezeket találjuk a telepeken is. A korszak végéig jelentősen fejlődik.

A vatyai terület távolesik a fémlelőhelyektől, ezért az I - II/a időszakban túlnyomórészt délkeleti import bronzékszereket találunk sirjaikban. A meginduló helyi bronzipar ezeket utánozza, de elsősorban kevés nyersanyagot igénylő, kalapált lemezékszereket készít. A II/b periódust középeurópai bronzékszerek jelentős beáramlása jellemzi. Csupán a korszak végén jelenik meg a Duna-Tisza köz északi felében a kultúra első önálló bronzöntőműhelye. - A gazdasági életben a dunántúli lőszvidéken a földművelés fejlődik tovább; a Duna-Tisza-közi síkságon viszont végig a nagyállattartó pásztorok uralkodik. Az utóbbi feleslege nyújtja a vatyai nép legfontosabb kiviteli csereáruját. A dunamenti nagy telepek az észak-déli átmenőkereskedelem állomásai, ezért lakosai a korszak végére uralkodó helyzetet foglalnak el a kulturában. A társadalom fejlődése egészen a nemzetségi-nagycsaládi szervezet bomlásáig kísérhető figyelemmel. Útja más a dunántúli földművelő-kereskedő telepeken és az Alföld pásztorainál, de mindkét helyen csak a korszak végén jelenik meg a harcos-kereskedő nemzetségi arisztokrácia /fegyver és ékszerkincsek/. - A Középső BK.3-tól kezdve a vatyai népnek védekeznie kell a nyugati halomsíros nép ellen. Ebben az időben a megerősített dunántúli telepek valóságos védelmi vonallá válnak. A középső bronzkor végén azonban a halomsíros nép megtöri a vatyai ellenállást és elfoglalja a kultúra egész területét. Ezt az eseményt bronzkincsek elrejtése és több temető megszűnése igazolja. A vatyai nép zöme azonban továbbra is telepein marad és a későbronzkorban keveredik az új halomsíros uralkodóréteggel.

Perjámosi kultúra. Két nagy önálló csoportra oszlik, a tiszamenti szőregire és a dunamelléki gerjenire. Szétválásuk

azonban csak a Középső BK.1. idején következett be, addig a kultúra népe egységesen élt a Temesközben. Vezető népének megjelenése a Korai BK.2-re tehető. Temetkezése, életmódja, bronz és edényművészete alapján délkeleti, részben keletbalkáni, főleg azonban anatóliai elemek viszik benne a vezetőszerkezetet.

Szóregi csoport. A perjámosi kultúra egységes tömbjéből a vattinai nép beköltözésének hatására válik ki. Településterületét a vattinaiak nyomása később egyre északabbra tolja az Arankától a Marosig, illetve a Marostól a Tiszaaugig. Telepei árterületből kiemelkedő klasszikus tellek. Rajtuk föld fölé épített téglalap alakú családi házak sorakoztak szorosán, de rendben egymás mellett. Halottait a telep közelében zsugorítva temeti el, kezdetben csoportos, később soros nemzetségi temetőkbe. A korszak végén vatyai hatásra szórványosan urnatemetkezéssel is találkozunk. A sírok a 3. fázisig egyforma gazdagok, ettől kezdve fokozatosan egyre gazdagabb és egyre szegényedő temetkezések tűnnek fel. A csoportot a temetők topográfiai és a telepek rétegtani adatainak egyeztetésével öt fejlődési szakaszra lehet szétválasztani. /Szóreg 1-5/. Edényművészete és díszítőstílusa jól követi a felosztást. Vezető edényalak a kétfülű korsó. A bronz, kagyló, gyöngy és csont ékszerek kezdetben kizárólag a magukkal hozott balkáni-anatóliai típusokból állanak. Béli előképek hatására korán megjelenik a helyi bronzöntés is, de a marosmenti Pécskát leszámítva, anyag hiányában nem tud jelentősen kifejlődni és mindvégig csupán a belső szükségletek számára dolgozik. A 3. fázistól kezdve már helyi ékszeröntvényekkel is találkozunk, a késői /4-5/ korszakban pedig már kizárólag helyi bronzkészítmények uralkodnak. A környező területekkel folytatott kereskedelmi kapcsolatok a csoport időrendjét jól megvilágítják. A Középső BK.1-nek a 2. fázis vége felel meg. - A szóregi nép elsősorban földművelésből, állattartásból és ehhez járuló zsákmányolásból élt. Jelentős kivitele nincs, sőt az átmenő kereskedelem hasznából is alig merít. - Elmaradt ipara és kereskedelme következtében társadalma a Tisza vidéken a legfejletlenebb, az ősközösségi szervezet bomlásának legfeljebb a küszöbéig jut.

A szóregi csoportot a Középső BK. végén a halomsírok népe szórja szét. Részben a Marostól délre, részben a Tiszaaugiban húzódnak meg elemei a Későbronzkorban.

Gerjени csoport. A Középső BK.1-től a vattinaiak nyomására a Dunamellékre, a Tisza torkolatától a Sióig települt népcsoport. Telepei nagy földművelő tellek. Temetkezése kezdetben zsugorított, a korszak végére gyakorivá válik azonban a vatyaiaktól átvett urnatemetkezés. Belső felosztása, edényművészete nagyjából megfelel a szőregi csoporténak. Diszitóművészetében több a vattinai hatás /spirálok, füzérek, stb./. Önálló fémipara nincs. - A gerjeniek jelentős szerepet játszottak a szomszédos területek, elsősorban Vátya⁽⁹⁾ kulturájának fejlesztésében. A lakosok földműveléssel és dunamenti előnyös településterületeket kihasználva kereskedéssel foglalkoztak. Társadalmuk ezért fejlettebb, mint szőregi rokonaiké. A gerjeniek a Középső BK. 3-ban a mészbetétes edények népének Északdunántulról menekülő csoportja uralma alá jutnak. Velük összekveredve a korszak végére együttesen alakítják ki a későbronzkori szeremlei csoportot.

Gyulavarsánd-füzesabonyi kultúra. A Marostól északra fekvő Tiszántul és a középső-Tiszavidék nagy egységes középbronzkori művelődése. Az eredetileg egységes tömb története folyamán két különálló, de rokon csoportra bomlik.

Gyulavarsánd-ottományi csoport. Településterülete a Hármaskörös Berettyó és Ér völgye a Krasznától a Marosig. Telepei tell jellegűek. Több részre oszlanak. Központjuk a vízzel körülvevett kerek vár. Mellette-körülötte egy-két nagy falutelepülés terül el. A várakban gerendákból rótt boronaházakban lakott a nemzetségi arisztokrácia, a falvakban döngöltpadlóju egyszerű családi házakat találunk. Temetkezésük zsugorított csontvázas. A csoport belső időrendje a telepek rétegei alapján hármas tagozású /A-C/. Edényművészete fejlett, vezető alakjai az egyfülü bögre és a behuzott, vagy kihajlóperemű tál. Diszitóstiulusának fejlődése jól követhető az egyszerű vonalas mintáktól a csavartárkolt-bütykös kiképzésig. A telepeken jelentős bronzöntő műhelyekkel és aranyékszeriparral találkozunk. Fegyvereik a keleti típusu harcifokos, a laposvéső és a lándzsa. Kincsleletei közül kiemelkednek a hajdusámsoni bronzfegyverlelet és az aranykorongok. - A kapcsolatok alapján a csoport egyes fejlődési fázisai nagyjából a Középső BK. három szakaszával esnek egybe. A tellek népe elsősorban földműveléssel foglalkozott, nagyobb telepeken jelentős iparos és kereskedő réteg alakul ki. Legfőbb

kivitelű áruja a gabona, amelyet Erdélyben aranyért és a bronz nyersanyagaiért cserél be. Társadalma a nép fölé emelkedő, különálló várakban lakó, harcra-kereskedő arisztokráciája alapján erősen bomló nemzetség és az osztálytársadalom határára ért. A csoport vezető népét a Csofoni-kolozskorpádi kultúra emberében keressük, akik a korai bronzkor végén gyér korai hatvani és zóki lakosságra telepedtek le itt. - A Középső BK. végén a Köröstől délre eső területeire a halomsiros nép hatol, a Köröstől északra pedig az egyeki kultúra terjeszkedik ki. Ezt az eseményt kincsek elrejtése és számos telep megszűnése igazolja. Északon és délen egyaránt a lakosság jelentékeny elemei olvadnak bele a Késő BK. új törzsi kereteibe.

Füzesabonyi csoport. Településterületét története folyamán erősen kiterjeszti. Legkorábban a Nyírség ÉNY-i felében és a Hernádtól keletre tűnik fel. A következő időszakban nyugat felé hatolva elfoglalja a hatvani kultúra csaknem teljes Ipoly és Tisza közti területét. Fejlődése utolsó fázisában jut el délre /Tószeg környékére/. Telepei tell jellegűek és többnyire hatvani előzményeket folytatnak. Több helyen megtaláljuk mellettük a különálló kerek védett várat. Ezeknek azonban inkább védelmi, mint társadalmi jelentőségük van. Családi házaik vertföldből készülnek, vagy sövényfalúak. Néhány helyen gerenda, küszöb és padló nyomai is megtalálhatók. - A temetők északon nagy kiterjedésűek és hosszú életűek, délen kisebbek. A halottakat szigorúan kötött rítus szerint temetik el, a férfiakat mindig jobb, a nőket baloldalukon zsugorítva. A férfiakat D-re /néha Ny-ra/, a nőket É-ra /néha K-re/ irányítják, tehát mindkét nem ellentétesen fektetett halottai K felé /néha D felé/ néznek. E rítus a legkötöttebb valamennyi hazai őskori temetkezés között. A sírmellékletekben az átlagos mellett feltűnően gazdag aranyékszereket viselő asszonyokat, bronzfegyveres /tőr, lándzsa, laposbalta, harcifokos/ férfiakat, végül melléklet nélküli szolgálókat is találunk. =

A csoport belső felosztása a temetők és telepek adatai alapján hármas tagozódású /A-C/. Elsősorban az edénművességen keresztül mérhető le a fejlődése. Vezetőtípus az egyfülü kancsó és a behuzottperemű tál. A csoportban az önálló bronzművesség számos bizonyítékát találjuk. A sírokban feltűnően sok a bronzékszer, elsősorban tű. - A kapcsolatok a csoport hármas felosztá-

sát nagyjából párhuzamosítják a Középső BK. felosztásával.

▲ füzesabonyiak elsősorban földműveléssel foglalkoztak, emellett azonban jelentős az állattartásuk is. Az északi hegyes vidéken valószínűleg rézbányáik is voltak. Kereskedelmük szálai Erdélyig, Lengyelorszáig nyulnak. Erősen bomló nemzeti társadalomban éltek, vékony harcos-kereskedő arisztokráciával. A jelentős számú alávetett hatvani lakosság következtében azonban a szabadharcosok szerepe lényegesen nagyobb lehetett, mint a gyulavarsándi csoportban.

▲ csoport vezető népét ugyancsak a Cotofeni-kolozskorpádi kulturában kereshetjük, ethnikai képe azonban a helyi elemek miatt elég tarka. - ▲ füzesabonyi csoport a középső bronzkor vége felé több ellenséges nép inváziója következtében elveszti önállóságát. Területének déli pereme a halomsiros nép kezébe jut, északi vidékein a pilinyi kultúra alakul ki, míg a Tiszamentén az egyeki kultúra hatol dél felé. Az utóbbiak ethnogenezisében fontos szerepet játszik a füzesabonyi lakosság. - Az eseményt számos aranykincs elrejtése, több telep és temető megszűnése jelzi.

Erdély középső bronzkora. Az erdélyi medencében alakul ki a Nietenberg-Szamosújvári műveltség. Arisztokráciája magas hegyi várakban él, a lakosság a völgyekben. Temetkezése urnasiros. Művészetében kolozskorpádi és zóki elemek keverednek. A területen nagy bronz, főleg aranyipar alakul ki. Kereskedő arisztokráciája elsősorban aranyat vagy aranyékszereket cserél a szomszédos területek gabonájáért. Szálai távoli vidékekig nyulnak, így pl. gyakoriak a területen az égei-anatoliai tőr kardok. A földművelés fejletlen, a gazdasági élet alapja az állattartás, bányászat és ipar. A Középdunamedencében Erdély területén jön létre először a korai osztálytársadalom. A harcos kereskedő-rabló arisztokrácia saját népével is ellenségesen áll szemben, a lakosságban a munkamegosztás társadalmi rétegeket hoz létre. Az arisztokrácia kezében hatalmas aranykincsek halmozódnak fel. - ▲ Középső Bronzkor végének általános megrázkódtatása Erdélyre is kihat, ennek részletei azonban még nem világosak.

Felsőszócs-sztánfalvai csoport. Területe a Felső-Tisza-vidék és Szamosvölgy. Kialakulása csak a Középső BK. 3. idejére tehető. Telepei magaslatokon terülnek el. Temetkezése hamvasztásos. A csoport jelentőségét elsősorban tekintélyes bronziparának

köszönheti, amelyet apa-gaurai műhely néven foglalunk össze. A műhely helyi használatra és exportra gazdagon diszitett, feltűnően jó technikájú harcicsákányokat /gaurai típus/, kardokat és kézvédő tekerceket készít. Gazdagságát, erejét elsősorban az ipar és kereskedelem nyújtja. - A középső bronzkor végén területére is kihat az egyeki betörés /bronz és aranykincsek elrejtése/, de úgy látszik életében, önállóságában komoly törést nem okoz.

A vattinai kultúra és a késői "protokantharos" kulturák.

Vattinai csoport. Népe a Középső BK. 1. folyamán települ be délről a Temesközbe. Telepei tellek, temetkezése zpurgitott csontvázas. Az emlékanyag két fejlődési fázisba osztható /A-B/. Vezető edénye a kétfülű bögre. A nagyobb telleken kisebb bronzöntőipar keletkezett /keleti típusu harcibalták, laposvésők/. Aranykorong-kincseit Erdélyből és a gyulavarsándiaktól cserélhette. - Kapcsolataik alapján ítélve a csoport a Középső BK. 1. közepétől a 3. közepéig él önállóan. A lakosság ekkor elsősorban földműveléssel és állattartással foglalkozott. Társadalma valószínűleg a bomló nemzetségi fokozat elején állhatott /aranykincsek/. A vattinai csoport és a késői "protokantharos" kulturák vezető törzsei Délnyugat-Anatoliából és a középső Balkánról települtek a Duna mentére. A Középső BK. 3.-ban a mészbetétes edények népének északi csoportja költözik a területre és a vattinaiakkal közösen alakítják ki a későbronzkori kubini csoportot.

A Verbicioara III. csoport. Vattina olteniai testvércsoportja. Anyagi művelődésükben sok közös elemet találunk. Területén a Középső BK. 3. végén mészbetétes edényű csoportok behatolásával keletkezik a Cırna csoport.

A Tei kultúra és a Monteoru-Poiana kultúra a Vattina-Verbicioarával sok szállal rokon késő kantharos kulturák Munteániában és Moldvában. Emlékanyagukban igen sok a Tiszavidékkel közös művelődési elemet találunk.

Mészbetétes edények kulturája. Délről észak felé terjeszkedő nagy nyugatbalkáni művelődés. Területe a Dunántul nagyobb részére és Délszlovákiára terjed ki. Déli és északi főcso-

portra oszlik, ezeken belül négy alcsoporttal /Pécs, Szekszárd, Veszprém, Esztergom/. - Telepei délen nagy hegyi-magaslati falvak, mellettük különálló várral. Házai földbevájt gödrökből állnak. Északon a kisalföldi pásztorcsoportból csak telepnyomokat ismerünk, várral összekötött magaslati telep csak a terület keleti hegyes peremén található /Sárisáp/. Temetői nemzetségiek, nagycsaládi csoportokkal vagy sorokkal. Ritusa a három déli csoportban szórthamvasztásos, rendkívül sok edénymelléklettel. Az esztergomi alcsoportban az urnatemetkezés gyakori. - A kultúra déli csoportjai két fejlődési korszakra oszthatók, míg a legészakibb egyetlen aránylag rövid fázisra. Edényművészete igen fejlett, tömeges sorozatárak is gyakoriak. Tetszetős a plasztikája, különösen madáralaku csörgői. A területen az alpesi bányákkal üzött kereskedelem révén érdekes és önálló, sajátos bronzipar fejlődik ki, különösen ékszeröntés. Központjai elsősorban a déli nagy telepek. Ezek mellett számos középeurópai készítményt találunk sirjaikban és kincseikben. - A kapcsolatok alapján a kultúra délen a Középső BK. 1-2-t, északon a Középső BK. 2-t tölti ki. Gazdasági életének alapja a nagyállattartás /marha, juh, kecske/. Délen a földművelésnek is megtaláljuk nyomait, északon pásztorjellegű. Társadalmuk bomló nemzetségi szinten állhatott, legalább is a déli területeken, ahol bronz ékszerkincsek, továbbá a várak emelkedő törzsi arisztokráciára utalnak. -

A dunántuli mészbetétes edények kulturája a zók-vučedoli művelődés közvetlen folytatása. Déli két csoportja helyi zóki alapokon fejlődik ki, míg az északiak a gerjeniektől kiszorított vučedoli csoport északra települt elemeiből alakulnak. A Középső BK. 2. végén a halomsiros nép témadása elől az északi pásztorcsoportok az Alduna vidékére húzódnak és a helyi lakossággal ötvöződve kialakítják a későbronzkori Szeremle-Kubin-Círha művelődést. A déli csoportok egy része a vatyai falvakban szóródik szét, más nagyobb része a Tiszazug környékére költözik és csakhamar felolvad a helyi lakosságban. A mészbetétes edényű nép menekülését számos kincs elrejtésén kívül összes telepének és temetőjének megszűnése igazolja.

Ógyalla-tokodi csoport. A Vá és Komárom közti Dunaszakas két partjának Középső BK. kora művelődése. Erősen összetett színvonalú. Tulajdonképpen valószínűleg a hatvani kultúra lokális nyugati csoportja erős kinepoztási, vatyai és egyéb hatásokkal.

A középeurópai kör kulturái a Középduna-
medence területén.

A morva-osztrák aunjetitzi csoport nyugatszlovákiai ága a Vágtól nyugatra letelepült klasszikus aunjetitzi művelődés. A Középdunamedence életében nem játszik említésreméltó szerepet.

Gáta-wieselburgi /mosoni/ csoport. Településterülete a Fertő tó környéke és a bécsi medence, de kezében tartja a Duna északi oldalán a Duna-Morva kaput is. Telepei nem állandóak. Házai gödörlakások. Kétféle temetkezési rendszerüket ismerjük. A helyi későharangedény lakosság utódai nagyszoros nemzetségi temetőben temetkeznek, míg a följük költözött keleti pásztorok u.n. kollektív nemzetségi és nagycsaládi kurgánokba. - A csoport belső felosztása a középeurópai rendszer szerint A/1 - A/2 periodus alapján kétfelé tagolódik. Edényművessége összetett. Helyi későharangedény technika és formák mellett steppei típusokat is találunk benne. - Fémművessége nincs. A korszak elején még keleti ezüst és elektron ékszerek is találhatóak egyes sírokban, később elsősorban középeurópai /aunjetitzi és straubingi/ bronzékszerek és egykét középdunamedencei áru. Kelet felé elsősorban a rokon vatyai néppel állanak kapcsolatban. - Relatív időrendjük a középdunamedencei BK. 1-2-nek felel meg. - Gazdasági élete kettős. A helyi harangedény népből származó lakosság primitív irtásos földműveléssel foglalkozik, míg a pásztor komponens továbbra is nagyállattenyésztéssel /ló, marha, juh/. Jelentős a közvetítő kereskedelmi szerepük Közép és Délkeleteurópa között. - Társadalmuk nemzetségi-nagycsaládi szervezetű, lényeges bomlási jelek nélkül. - Eredetkérdésében mind a kárpátmedencei, mind az aunjetitzi származás elmélete túlhaladott. Népi alapja a helyi későharangedény csoport, melyre a Morva mentén steppei pásztor nép telepszik. /Guntramsdorf-Kisapostag A./ és ötvözetükből keletkezik az új művelődés. A Középső BK. 2. végén a gáti csoport beleolvad a halomsiros kulturába.

A korai és középső bronzkor anyagi művelődéséről.

Az Alföld égei-balkáni eredetű parasztkulturájának legjellemzőbb tárgyi hagyatékát nem a diszkerámika alkotja, hanem a mindennapi élet, háztartás, földművelés eszközei. Ezek határozzák meg végső soron népeinek eredetét is, mivel a szóbanforgó tárgyak előzményei, gyökerei egyedül a balkáni-anatoliai földművelő kulturákban lelhetők fel és Középeurópa területén ebben a korban ismeretlenek.

A Balkán és az Égeikum rézkori földművelőinek művelődéséből származnak a hordozható tűzhelyek, diszitett katlantűzhelyek, edénytartók, parázsborítók, u.n. halsütő tálak, agyaglámpás, visszahuzható halásznylhegyek, nyilvesszőcsiszoló kövek és természetesen a földművelés összes szerszáma /agancs és kőkapák, stb./. Anatoliai eredetűek a fajánszgyöngyök, a bronzöntés tudománya és járulékai, mint pl. a tűzfujtatók, vagy a fenőkövek, a négykerekű szekér, a ló fogatolásának az Alföldön szokásos módszere, a teljes lószerszámmal együtt, mint a szijelosztó kantárrózsa, zablapálca, ostornyél csont borítása. Általános égei-anatoliai még a csont markolatgombos tőr és a diszitett kerek csontlemez-gombok.

A keleti steppenépek művelődéséből különböző szakás csontnyilhegyeket vesznek át, továbbá a háziasított ló ismeretét.

A művelődési elemek helyben is továbbfejlődnek, itt alakulnak ki pl. az edénnyel egybeépített hordozható tűzhelyek. Dunavidéki eredetűnek látszanak még az u.n. "hálókötő" tük, az agyagkürtök, a csont furulya és pip.

Bronzöntés. Első nyomai a későrézkorban jelentkeznek a Középdunavidéken. A korai bronzkorban egyre gyakoribbá válik. Az öntőminták, az öntés kellékei /fujtatók, kanalak/ és a készített áruk alakja egyaránt az égei-anatoliai körből jut el területünkre. A középső bronzkor közepéig csak fegyverek öntésével találkozzunk /tőr, lándzsa, lapos véső, és keleti típusu harcibalta/. A Középső BK. 2-3.-ban jelennek meg először az öntött ékszerek. Többnyire már helyi formák.

Bronztárgyak. Elemzéseink, nagyjából részben középső bronzkori tárgyakkal foglalkoznak. A középső bronzkorban is jelentős szerepet játszó korai bronzkori jelentősebb fémtárgyak a követ-

kezők: lapos véső, keleti típusu harcifokos, felvarrható pity. ke, szemüvegspirálcsőngő, ciprusi tü, laposfejű tü, tekeresel karperec, nyakperec, spiráldrótyöngyök, török. Csaknem kivétel nélkül égei-anatoliai eredetűek.

A középső bronzkorban déli eredetűek: köpüs lándzsa, cinszegény nyakperec, gömbfejű tü, és a fűzőtü.

Középeurópai eredetű típusok: tömörmarkolatu rövid tör, krtenovi típusu nyélcsőves harcifokosok /-az eddigi véleményekkel szemben - /, nyakperecek, csókarperec, tömör karperec, hurkosfejű tü, karikafejű tü, kettőskaikafejű tü, disztett kerek lemezfejű tü, rombuszfejű tü.

Északi eredetű a 2.sz. apai kard, míg az 1.sz. apai kard és a hajdusámsoni ennek az apa-gaurai műhelyben készült utáinzatai.

Hazai típusok: gaurai típusu harcicsákányok, kézvédő tekeres, félholdalaku csüngő, szivalaku lemezcsüngő, tölcéséralaku lemezcsüngő, rombuszfejű csavartszáru tü, gombafejű tü, kettőskuposfejű tü, legyezőfejű tü.

Kincsleletek. A középdunamedencei bronz és arany csoportos leletek nem raktárleletek. Egyes kiemelkedő személyek, vagy családok ékszerekből és fegyverekből álló személyi tulajdonai, amelyeket tulajdonosuk rejtett el.

A korai bronzkorból történetileg értékelhető kincscsoportot eddig nem ismerünk.

A középső bronzkorban a legkorábbi I./ kincsleleteket az aunjetitzi és gátai csoportokban találjuk. Mindkettőben a csoport megszűnését jelzik. Koruk a Középső BK. 2. illetve a Reinecke féle B. A/2 vége.

A következő II./ csoportba azok a bronz és aranyleletek tartoznak, amelyeket a halomsiros nép támadása elől rejtett el a hazai bronzkor népessége. Ebből:

II/1 a mészbetétes edények népének kincsei. Koruk a Középső BK. 2-3 fordulója.

II/2 az Alföld és Erdély népeinek kincshagyatéka. Kora a Középső Bronzkor végével azonos.

Ami az egyes kulturák népi hovátartozását illeti a

mostanában szinte évente változó kultúra és nép azonosítások következtében nehéz állást foglalni.- A régi elméletek szerint észak-nyugat-délkeleti irányú Középeurópából kiinduló "Schnurkeramik" vándorlásnak a Középdunamedencében nincs nyoma. Ezzel szemben figyelmet érdemel a keleti eredetű okkersiros csoport, melynek anyagára keleti típusú szinegdiszes edények is jellemzőek. Zárt tömbjük a Köröstől délre nem hatolt, noha ide sorolható szorványos anyag délebbre is előfordul. Komoly meggondolások mutatnak arra, hogy a kultúrában /s természetesen a nyugati Schnurkeramikában is/ indoeurópai eredetű pásztorokat kell látnunk.- Esetleges dél felé nyomulásuk szempontjából /- hacsak gyorsan s nyom nélkül át nem haladtak a Délalföldön/ elsősorban a Román síkságon és Bulgáriában található nem nagy tömegszárnyuk jöhet számításba.- Ha ilyen délre hatolása egyáltalában történt? -

A többi bronzkori csoportunkból egészen a későbronzkorig csupán néhány tartható indoeurópainak. Elsősorban az okkersiros csoportból keletkezett s a középső bronzkor folyamán felmorzsolódott hatvani kultúra. Indoeurópai uralkodó réteget gyaníthatunk még a kisapostagiból alakuló vatyai kultúrában s talán a gáttai és magyarádi csoportokban is. A többi korai és középső bronzkori népünk nem látszik indoeurópainak. Az égei-anatóliai neolitikumra és korai bronzkorra egyenesen visszamenő kulturális folyamatoságuk alapján nagyobb valószínűséggel a pre-indoeurópai lakosság maradványaival lehet azonosítanunk ezeket. Igen valószínű, hogy a helyi rézkori lakosság maradványai mellett éppen a /Kis-ázsian keresztül beköltöző/ indoeurópai törzsektől Hellasból és Anatóliából kiszorított és észak felé huzódó /menekülő/ népek töredékeiből állanak.

Összefoglalva az elmondottakat: A Középdunamedence bronzkori népeinek többsége déli eredetű balkáni-anatóliai földművelőkből áll, akik mellett főleg a korai bronzkorban, erős keleti, valószínűleg indoeurópai eredetű, pásztor komponenssel is számolni kell.-

Zárszó. A Középdunamedencének a korai és középső bronzkorban nincs egységes története, hanem az egyes népek és törzsek önálló történetének mozaikjából áll. A következő későbronzkornak elsősorban az a jelentősége, hogy a halomsiros hódítás révén egysé-

gessé vált terület új művelődése belép Közép- és Északeurópa általános történetébe.

BÓNA István

I. BÓNA: Die Geschichte der frühen- und mittleren Bronzezeit in Ungarn und in Karpathenbecken.

/Erscheint in Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando BÖTVÖS nominatae. Septio Historica. Tomus III. 1961./